

Community art brengt kunst en milieu samen

Kim van der Meulen Dat kunst een waardevolle bijdrage kan leveren aan een groene leefomgeving, bewijst community art. In Nederland zetten talloze kunstenaars, buurtbewoners en gemeenten zich gezamenlijk in voor een duurzame toekomst. Hun creatieve projecten stimuleren sociale cohesie, zijn milieuvriendelijk, dragen bij aan de leefbaarheid van de wijk en leveren bovendien prachtige kunstwerken op.

In de zomer van 2010 dreef er in het Hoornse Meer een bijzondere verschijning rond: een zwaan van 3 bij 5 meter, Petty genaamd. Het dobberende kunstwerk was gemaakt van ijzerdraad en 25 duizend petflessen, ingezameld door inwoners van de Hoornse Meerwijk. Wekenlang werkten die omwonenden van het meer vervolgens samen aan het gevaarte: ze lasten het frame, verwijderden etiketten en sorteerden de flessen op kleur.

Kunstenares Maria Koijsck, die zich bezighoudt met community art, nam het initiatief voor het project. Ze wil mensen bewust maken van de vervuiling die veroorzaakt wordt door weggegooide petflessen – het kost de natuur minimaal tien jaar om een plastic fles te verwerken. ‘Je gebruikt een fles maar één keer en staat er niet bij stil hoeveel vervuiling het veroorzaakt als je flessen weggooit’, vertelde Koijsck aan RTV Noord. ‘Ik hoop dat dit project aan de bewustwording daarvan een steentje kan bijdragen.’¹

Twee maanden na de tewaterlating werd het kunstwerk dan ook door de Milieudienst uit het water gevist, zodat de zwaan gerecycled kon worden. Het project laat zien hoe milieubewustzijn en kunst samengaan. Meerwaarde voor de wijk was er niet alleen doordat de samenwerking tussen buurtbewoners werd gestimuleerd tijdens het maakproces, maar ook door het feeëriek eindresultaat: een drijvend kunstwerk in de open ruimte, dat 's avonds verlicht werd.

Een goed idee om het thema duurzaamheid te verbinden aan participatie, creatieve mogelijkheden en talenten van lokale culturele organisaties en inwoners, vinden ook de gemeente Houten en stichting HoutenXL, een stichting ter bevordering van cultuurparticipatie. Onder begeleiding van Maria Koijsck werken buurtbewoners momenteel aan eenzelfde soort recyclingproject: ‘Ollie de FlessenFant’, een drijvende olifant van petflessen die in juni 2012 af moet zijn. De slurf van de olifant zal fungeren als

fontein en de pomp die dit bewerkstelligt, werkt op zonne-energie. Tel daarbij op dat afval als nieuwe grondstof wordt gebruikt en je hebt een project dat mensen verbindt, bijdraagt aan een duurzaamheidsvraagstuk én een kunstwerk oplevert. Precies volgens de doelstelling van de stichting, die in kunst en cultuur een belangrijke toevoeging ziet voor de uitstraling en aantrekkelijkheid van Houten.

De stichting is zelfs zo overtuigd van het belang van het project, dat het de 'Flessen-Fant' heeft aangemeld voor het bidboek van de gemeente Utrecht, ter voorbereiding van de kandidaatstelling van Utrecht als de Nederlandse Culturele Hoofdstad van Europa in 2018. Het community-artproject zou dan door inwoners van de hele gemeente Utrecht uitgevoerd kunnen worden.²

Ecologische aanpak

Het belang van community art voor de buurt is in Nederland al sinds de jaren zeventig bekend, toen buurtbewoners begonnen met het gezamenlijk maken van wijktheatervoorstellingen. Volgens Eugène van Erven, hoofddocent Theaterwetenschap aan de Universiteit Utrecht en coördinator onderzoeksactiviteiten van het Community Art Lab (een initiatief van de Vrede van Utrecht), lijken theater en performance nog steeds de

dominante disciplines – hoewel er steeds meer aandacht is voor dans, muziek en beeldende kunst. (Erven 2010, 8-9)

Bij al die vormen van community art gaat het om actieve participatie en samenwerking tussen buurtbewoners, kunstenaars en andere belanghebbenden. Volgens Van Erven levert dat 'soms bevestigende, soms tegendraadse, maar in ieder geval krachtige, originele en zinvolle kunst (...)' op, die iedere keer opnieuw in detail bekeken moet worden 'om alle

Community art kan helpen het milieubewustzijn te stimuleren

sociale, artistieke en esthetische aspecten van een project in hun totaliteit en multi-dimensionaliteit te bezien'. Het doel van zulke projecten is dan ook niet alleen een artistiek of kunstzinnig eindproduct, zoals een kunstwerk of voorstelling in de openbare ruimte, maar ook het bijdragen aan het welzijn en de leefbaarheid van een buurt. (ibid., 14)

Maria Koijscks flessenkunstwerk is een van de vele voorbeelden die laten zien hoe community art nog een doel kan dienen: milieubewustzijn stimuleren en een duurzame, groene leefomgeving creëren. Een belangrijk aspect, vindt Van Erven. Hij ziet de kunstvorm bij uitstek als een ecologische aanpak. 'Community art is voor zijn slagen afhankelijk van de context waarin deze opereert en van de duurzame relaties die zij daar weet op te bouwen. Een belangrijk principe van deze kunst is dat zij op collectieve, democratische basis kunst veroorzaakt die geen schade toebrengt aan mens en milieu

en zo mogelijk de twee dimensies en de onderlinge verhouding daartussen duurzaam versterkt. Participatie in dit soort projecten beïnvloedt de attitude van mensen ten aanzien van het ecologisch systeem waarin ze leven, inclusief andere mensen in al hun diversiteit. Dat is iets dat de komende jaren alleen maar belangrijker gaat worden.'

Zorgvuldig omgaan met al onze *resources* is de enige manier om nog iets van deze wereld te maken, meent Van Erven. 'Daar ben ik van overtuigd. Dat moet je in de kunst net zo goed doen als op andere vlakken van ons bestaan. Maar bij community art komt dat principe nog eerder om de hoek kijken, omdat je per definitie een respectvolle samenwerking met niet-kunstenaars aangaat. De basis van die samenwerking en de manier waarop je het voor elkaar bokst kán alleen maar vanuit ecologische principes. Alleen dan beklijft het (...).'

³

Blijvend resultaat

In Nederland organiseren tientallen kunstenaars op dit moment een community-artproject dat creatieve oplossingen voor een groene toekomst biedt. Inwoners van Groningen doen in april mee aan een eendaagse zwerfafval-opruimactie op de Vismarkt, dat een kunstwerk in de vorm

van een orka oplevert. Het houdt de stad schoon, maakt inwoners bewust van de vervuiling door plastic afval die het leven in de oceaan bedreigt en laat bewoners een middag lang met elkaar samenwerken. En dat niet alleen: dit initiatief van Maria Koijsck wordt mede georganiseerd door onder meer de Milieudienst en community art-ondersteuningspunt Buro Loeks. Origineel, goed voor de gemeenschap, authentiek en milieubewust. Al kent het project, naast de

Vermaak je oude trui tot designlamp of beeldend kunstwerk

bewustmaking van een probleem, geen langdurig effect: het kunstwerk wordt aan het einde van de dag alweer gerecycled. Dat past weliswaar bij de doelstellingen van het project, maar een duurzaam kunstwerk in de openbare ruimte levert het niet direct op. Van het opbouwen van duurzame relaties tussen mens en omgeving, door Van Erven genoemd als belangrijk aspect van de kunstvorm, is dus maar beperkt sprake.

Hetzelfde geldt voor een recyclingproject van een heel andere orde dat dezelfde doelen stelt, *De loop der dingen*. Het is de naam van zowel een tweejarig community-artproject als van het 'kringloopatelier' van kunstenaressen Ida van der Lee. Bewoners, kunstenaars en ontwerpers werken hier samen om 'waarde-loos geworden spullen te transformeren tot waardevolle designproducten en kunstobjecten'.⁴ Wie een bezoekje aan het atelier in de Deventer Rivierenwijk wil brengen, moet vooral niet vergeten zelf oude spullen mee te nemen. Kom je op donderdag of

vrijdag, dan kun je samen met de kunstenaars en buurtbewoners aan de slag in het atelier om je oude trui tot designlamp of beeldend kunstwerk te vermaken. Een ludieke manier om van je oude spullen af te komen, buurtbewoners samen te brengen en ze bewust te maken van de noodzaak tot recycling, maar een gezamenlijk kunstwerk in de openbare ruimte levert ook dit project niet op. En dat is nou juist zo'n interessant gegeven van community art, vindt Van Erven: het zou 'het gemoed van het publiek moeten raken'. (Erven 2010, 13)

Of bewerkte afgedankte spullen nu direct als kunst gezien kunnen worden, is ook maar net de vraag. Maar zoals uit *Boekman 82* bleek, is dat een kwestie die in het debat over community art volop aandacht krijgt. Kunstenaar of deelnemer, proces of product, kunst of welzijn: het is lang niet altijd duidelijk.

Lichtgevende installatie

Een beter voorbeeld van de manier waarop de kunstvorm wel een blijvende bijdrage kan leveren aan een 'groene' leefomgeving, is het energiebesparende kunstproject van Jechiam Gural en Elwin Nuyts uit 2010. Ze ontwierpen, vanuit hun achtergrond in respectievelijk ICT en softwareontwikkeling, een zogeheten 'lichtboom': een lichtgevende installatie in de vorm van een fantasieboom, die werkt op energie van wandelaars en hardlopers in en rondom het park. Via een speciale website konden geïnteresseerden een gratis estafette-stok bestellen, waarmee bewegingsenergie werd omgezet in elektriciteit: door de beweging van de armen werd de staaft elektrisch geladen.

Het is een mooie manier om te laten zien hoe energie samen duurzaam opgewekt kan worden en zelfs in een kunstwerk kan worden geïntegreerd, en tegelijkertijd buurtbewoners samenbrengt, aldus de makers, die het project bedachten uit interesse voor kunst, samenleving en innovatie. Dat ontdekten ze al

tijdens het 'planten' van de kunstboom. 'We constateren dat sociale cohesie zomaar zou kunnen beginnen met het hier en daar kuiltjes graven in de stad', vertellen ze op hun blog. 'Mensen vinden het leuk om verhalen van dichtbij te kunnen ervaren. (...) Je maakt sneller contact met nieuwe mensen als je dingen doet. Je komt bijvoorbeeld andere kunstenaars tegen met handige tips.'⁵

Samen rennen om aan een kunstwerk bij te dragen, komt de leefbaarheid van de wijk volgens Gural en Nuyts zeker ten goede: 'Leuk om zo mensen uit de buurt te leren kennen.'⁶ Onder de naam Stufmeel Ideeën presenteren ze op hun website verschillende duurzame, sociale projecten in Amsterdam-Oost, waaronder grasmeubels in de openbare ruimten, duurzame ontmoetingsplekken voor buurtbewoners en een zonneoven in het park. Inwoners van de buurt kunnen ook ideeën aandragen bij de initiatiefnemers. Deze projecten mogen dan niet zozeer een artistiek doel dienen; de fantasieboom doet dat nog altijd – ook al is het hardlooppject inmiddels beëindigd. Rondom de boom worden tegenwoordig culturele manifestaties georganiseerd, die het thema duurzaamheid in verbinding brengen met kunst, cultuur, wetenschap en natuur. De lichtboom is dus niet alleen een kunstwerk, maar ook een ideeënplatform voor de buurt.⁷

Letterlijk groen

Naast de vele community-artprojecten die in recycling en energiebesparing een duurzame bijdrage aan de directe leefomgeving zien, zijn er ook initiatieven die de leefomgeving op een meer letterlijke manier groen willen maken. Het project *Kantine Oost 1 – Wortelen in de gemeenschap* is daar een voorbeeld van. Het initiatief Kantine Oost van locatie-theatergezelschap 5eKwartier loopt van 2011 tot 2013 en wil 'een levend netwerk van actieve bewoners, een nieuw bos en groene ontmoetingsplekken in de wijk' rondom het

Haarlemse Reinaldapark realiseren, dat tot 2013 gerenoveerd wordt. Hierdoor verdwijnen alle bomen in het park. Om een nieuw bos in de wijk te creëren, planten bewoners ieder voorjaar 111 jonge bomen in potten. Die verzorgen ze vervolgens op schoolpleinen, balkons en stadstuinen. Na drie jaar krijgen de 333 planten een vaste plek in het gerenoveerde stadspark. 'De bomen staan symbool voor de persoonlijke ontwikkeling van individuele buurtbewoners en het bos staat symbool voor een actieve groep bewoners die zich inzet voor een levende ontmoetingsplek in het park',⁸ aldus de organisatie.

Een gezamenlijk aangelegde groene ontmoetingsplek levert nog geen kunstwerk – bomen hebben geen artistieke waarde op zich – maar een artistieke invulling van het community-artproject is er wel: de plek moet een 'proeftuin voor talent uit de buurt' worden. Vier keer per jaar komen kinderen, ouders en andere wijkbewoners er samen voor concerten en professionele theatervoorstellingen rond het thema 'groei'. Afgelopen zomer maakten kinderen onder begeleiding van een beeldend kunstenaar nesten, die in het park werden geplaatst. Vanaf 2013, als de renovatie van het park voltooid is, vinden er jaarlijks terugkerende buurtfestivals plaats

met een divers cultureel aanbod: bewoners kunnen er onder meer eigen verhalen voordragen en naar theatervoorstellingen kijken of erin meespelen.

Ook beeldend kunstenaar Manette Zeelenberg bedacht een community-artproject waarbij bewoners samen zorg dragen voor kunstzinnige groenvoorzieningen in de wijk, met het doel bewoners samen te brengen door middel van kunst. Haar 'wilgenbouwkunstwerken' slaan een brug tussen

Natuur, buurt en kunst versterken elkaar voor een duurzame toekomst

natuur en stad. 'Op "grijze" rotondes komen de groene wilgenkunstwerken (met verlichting) het best tot hun recht. Met hun lieflijke uitstraling leveren zij een poëtische bijdrage aan het grijze straatbeeld', aldus de kunstenaar op de website van haar stichting HAIK.⁹ De ontwerpen voor de levende kunstwerken, die volledig bestaan uit wilgen, worden samen met gemeenten en wijkbewoners tot stand gebracht. Met de tijdelijke kunstwerken wordt niet alleen een bijdrage geleverd aan de uitstraling van de wijk; volgens Zeelenberg is het creëren van verbinding in de wijk ook een belangrijk doel. 'Buurtbewoners praten met elkaar over het levende kunstwerk: zij hebben immers het thema voor het ontwerp aangedragen. (...) Het levert betrokkenheid bij de buurt op. Het maakt de wijk leefbaarder.'¹⁰

Volgens de initiatiefneemster zijn de kunstwerken een ideaal middel om bewoners samen te brengen. Bewoners met beperkingen, ouderen die van de natuur willen genieten

Kim van der Meulen

is redacteur van *Boekman*

of jongeren in de buurt komen volgens Zeelenberg samen rondom de kunstwerken. 'De sfeer en ervaring in een wilgenkunstwerk contrasteren scherp met de stedelijke omgeving. (...) Een wilgenkunstwerk is architectuur; het omsluit ruimte, je kunt er in zijn of er doorheen lopen. Je kunt de natuur optimaal beleven in een wilgenkunstwerk; de stilte en het licht dat gefilterd wordt door het groene bladerendak.'

Hoewel te betwisten valt of alle hierboven genoemde voorbeelden een even groot artistiek als sociaal of duurzaam doel hebben, is zeker dat community art, een ecologische kunstvorm bij uitstek, een waardevol middel kan zijn om de directe leefomgeving te verduurzamen – of het er nu om gaat buurtbewoners bewust te maken van de mogelijkheden van recycling of hen samen met een kunstenaar een letterlijk groen kunstwerk te laten maken. Als het resultaat van die gezamenlijke inspanning niet alleen een artistieke waarde vertegenwoordigt, maar ook nog eens langdurig toegankelijk is in de openbare ruimte, versterken natuur, buurt(bewoners) en kunst elkaar optimaal voor een duurzame leefomgeving en toekomst.

Literatuur

Erven, E. van (2010) 'Op zoek naar de kern'.
In: *Boekman*, jrg. 22, nr. 82, 8-14.

Noten

- 1 RTV Noord, 'Berg lege plastic flessen verder als zwaan Petty' (2010) www.youtube.com/watch?v=EV6wxWR4H1o – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 2 't Groentje, 'Van Fles tot FlessenFant' (2011), www.groentje.nl/www/index.cfm?page=artikel&artid=949922 – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 3 Wiersum, F. 'Over de kracht van de waakvlam' (2010) www.theconnectors.nl/conversaties/eugenevanerven/ geraadpleegd op 10-01-2012.
- 4 Van der Lee, I. 'Het kringloopatelier' – <http://kringloopatelier.wordpress.com/over-het-projec/> – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 5 Gural, J. 'Blog Stuifmeel Ideeën', www.zumzum.nl/index.php/introductie/8 – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 6 Ibid.
- 7 CAL XL, 'Kantine Oost 1' www.cal-xl.nl/projectenweb/kantine-oost-1/#1 – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 8 Ibid.
- 9 Stichting HAIK, 'Wat' – www.wilgenkunst.nl/wat/ – geraadpleegd op 10-01-2012.
- 10 Ibid.